

JÁNOS ZSIGMOND VÉGRENDELETE (1567)

Szapolyai János király (1526–1540) és Jagello Izabella (†1559) fia, a Buda török kézre kerülése után Magyarország keleti részén és Erdélyben uralkodó II. János (1540–1571) választott magyar király, vagy ahogyan történetírásunk általában nevezni szokta, János Zsigmond erdélyi fejedelem, súlyos betegségében, 27 éves korában elkészítette végrendeletét. Végrehajtókul legbizalmasabb főembereit, Csáky Mihály kancellárt, Hagymási Kristóf váradi kapitányt, a lengyel Niezowsky Szaniszlót és Bekes Gáspár főkomornyikot (kincstartót) nevezte ki. E négy „testamentumos úr” mellé az 1567 szeptemberi gyulafehérvári országgyűlés az erdélyi három nem}zet és a magyarországi részek képviselőjében további négy végrehajtót jelölt ki, az erdélyi magyar Bornemisza Farkast, a székely Andrassy Mártont, a szász Miles Simon szebeni polgármestert, valamint a magyarországi Telegdi Miklóst.¹ János Zsigmond ezután jobb-rosszabb egészségben még három és fél évet élt, de végrendeletén már nem változtatott. 1571. március 14-én bekövetkezett halála után az új fejedelem, Báthori István, esküjében *a szokott dolgok közt János Zsigmond ... végrendeletének megtartására is kötelezte magát.*² Minden jel arra mutat, hogy az utolsó Szapolyai végrendeletét az ezzel megbízott urak és az új fejedelem lelkiismeretesen végrehajtották.

A végrendelet tartalmáról Forgách Ferenc váradi püspök, erdélyi fejedelmi tanácsúr, majd kancellár Magyar Historiája tájékoztat. Eszerint a Szapolyai kincstár drágaságai, köztük a régi magyar királyok kincsei kerültek itt elosztásra. Hagyott valamit a fejedelem a szultánnak, valamint Miksa császárnak és feleségének, de a fő örökösök egyrészt a Jagellok, János Zsigmond nagybátyja (II. Zsigmond Ágost lengyel király) és három nagynénje, másrészt a testamentumos urak, közülük is elsősorban Csáky Mihály, Hagymási Kristóf és Bekes Gáspár voltak. Nekik hármuknak inskribálta ezen fölül a fejedelem Huszt várát és tartozékait is, 30 000 forint értékben.³ Fennmaradt ezen kívül azoknak a kincseknek a jegyzéke,

¹ *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae. Erdélyi Országgyűlési Emlékek Szerk. Szilágyi Sándor.* (A továbbiakban: EOE) II. kötet. Bp., 1876. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek.* Harmadik osztály: *Magyar Országgyűlési Emlékek.*) 264–265, 335–337.

² EOE II. 399, 458–459.

³ *Ghymeszi Forgách Ferencz nagyváradi püspök Magyar Historiája 1540–1572. Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt.* Közli Majer Fidél, bévezette Toldy Ferencz. Pest, 1866. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek.* Második osztály: *Írók.* XVI. kötet.) 464–465, 472–473. Husztra még EOE II. 407. is.

amelyek Miksa császárnak és a császárnénak jutottak,⁴ továbbá bőséges forrásanyag szól egy drágakövekkel díszített arany keresztről, amely az ország tulajdona lett; ezt Szebenben őrizték és 1599-ben eladták Báthori Zsigmond fejedelemnek.⁵

A végrendelet eredetije elveszett vagy lappang. Tudjuk, hogy Szelim szultán megkérte a végrendelet másolatát,⁶ és feltételezhetjük, hogy a többi örökös számára is készültek másolatok.

A stockholmi Svéd Országos Levéltár zömmel 17. századi magyar vonatkozású anyagait ismertető forrásjegyzék hívta fel a figyelmemet a végrendeletnek egy ott őrzött másolatára,⁷ amely azonban valójában egy másolat másolata csak.⁸ Azóta Benda Kálmán ugyancsak a Svéd Országos Levéltárban megtalálta ennek a szövegnek egy Báthori István sajátkezű aláírásával és papírfelzetes címeres gyűrűspecstéjével ellátott példányát;⁹ a két szöveg – eltekintve a nevek ortográfiájától – teljesen azonos.¹⁰ Lehetséges, bár nem bizonyos, hogy az előbbi, a Diplomatica gyűjteményben levő példányt az Extranea gyűjteményben megőrzött, utóbbi szövegről másolták.

János Zsigmond végrendeletének Stockholmba kerülésére kielégítő magyarázatot ad, hogy az egyik örökös, Jagello Katalin, III. János svéd király (1569–1592) felesége volt, de az is elképzelhető, hogy a lengyel királyi levéltár példánya került X. Károly 1655–1657. évi vagy XII. Károly 1704–1708. évi hadjárata idején svéd kézre. Az Extranea gyűjteményben található példányt Benda a lengyel királyi levéltárból származónak tartja; a Diplomatica gyűjteményben őrzött szöveg Stockholmba kerülésének *terminus ante quemjét* egy 1662. évi svéd levéltári feljegyzés adja meg az irat borítóján.

Az alábbiakban a Diplomatica gyűjteményben fennmaradt szöveget közlöm, lényegében betűhív másolatban. Nem hagytam el és nem változtattam meg egyetlen betűt sem, csupán a következtelenül alkalmazott nagy kezdőbetűket nem tartottam meg, nem oldottam fel a szövegben a maguktól értendő rövidítéseket, és némileg modernizáltam az interpunkciót. A nyilvánvaló másolási hibákat jegyzetben javítottam. A szöveg bekezdésekre tagolását pontosan megtartottam, a hivatkozások megkönnyítése érdekében azonban a végrendeletet paragrafusokra osztottam.

⁴EOE II. 480.

⁵EOE II. 401, 473, 476–477, 505. – Szamosközy István *Történeti Maradványai 1566–1603*. Kiadta Szilágyi Sándor. I. kötet: 1566–1586. Bp., 1876. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek*. Második osztály: *Írók* XXI. kötet.) 113–114. – Borsos Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Kocziány László. Bukarest, 1968. 44.

⁶Forgách i. m. 475.

⁷*Hungary and Sweden. Early Contacts, Early Sources*. Bp., 1975. 77.

⁸*Svenska Riksrådet*, Stockholm. *Diplomatica. Germanica* 604. No. 29.

⁹*Svenska Riksrådet*, Stockholm. *Extranea*. Vol. 216. *Ungern*. (No. 4.)

¹⁰Benda Kálmán szíves közlése szerint az Extranea gyűjteményben található példányban jól írták a magyar neveket: *Zekesfejerwarj*, *Bathorj de Somlyo*, *Chyaky* stb., A Diplomatica gyűjtemény példányában ezek: *Zekesfejerwary*, *Bathori de Szomlyo*, *Cziaki* stb.

Testamentum electi regis Ungariae Johannis Sigismundi A° 1567

(1) In nomine Domini, Amen. Anno salutis milesimo quingentesimo sexagesimo septimo.

(2) Die vigesimo nono mensis Augusti, Albae Iuliae in arce, in domo residentiae suae Sere^{mus} Princeps Dominus Ioannes Sigismundus Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. D. N.^a clementissimus, altius secum reputans complures iam menses se se valetudinarium, ac pro cursu naturae humanae morti obnoxium esse, volens pro functione sua regia et pietate Christiana, sedandis animis nonnullorum principum, quorum caetu alios sanguinis copula, alios alys beneficiorum titulis et rationibus sibi deuinctos animaduertit, ac publicae tranquillitati regni sui, quoad eius fieri potest, consulere, caeterorumque subditorum familiarum item et seruitorum suorum obsequentiae et expectationi clementer satisfacere, compos in solidum mentis et rationis, de rebus suis vniuersis, aureis, argenteis, perlis, margaretis, annulis, gemmis, vnionibus, florenis aureis Lysimachicis et caeteris omnibus, in registro manu reverendi Michaelis Cziaki cancellary sui superinde confecto habitis et conscriptis, tale condidit testamentum, quod per omnia puncta et articulos ratum atque firmum haberi, et inconcusse atque inuiolabile observari voluit: iussitque manu mea Michaëlis Cziaki cancellary illud fideliter conscribi et ad tempus in secretis haberi, praesente tum mihi magnifico Casparo Bekies cubiculario Mgtis^b eius sacrae, et res ipsas magna ex parte producente, digerente reponenteque.

(3) Delegit autem commissarios ac ultimae voluntatis suae atque testamenti executores reverendum et magnificum Michaëlem Cziaki cancellarium, Christopherum Hagmas capitaneum Varadiensem, comitem comitatus Bihariensis, Stanislaum Niezorowskj praecisorem, Casparum Bekies cubicularium, consiliarios suos fideles sincere dilectos, quorum integritatem et fidem erga se complurimis indicys explorauit, hac quoque in re illorum opera, seruitys vti statuit, quibus serio mandavit ac fidei Christianae vinculo firmissime deuinxit et obligavit, vt executionem legatorum maturrime et fideliter ad finem optatum deducere satagerent.

(4) Primum itaque se animamque suam in manus aeterni Dei patris et conditoris sui pie commendauit, qui per filium suum Iesum Christum dominum et liberatorem nostrum mundum reconcilians sibi, vitam et quietem parauit aeternam; corpus vero iussit pro regia dignitate et principum, quorum sanguine oriundum aeditumque se cognoscit, item consanguineorum, affinium, cognatorum amicorumque suorum digno respectu honorifice sepeliri et locari Albae Iuliae prope sepulchrum sacrae olim Mgtis regiae matris suae desideratissimae.

(5) In vniuersum autem orauit fideles suos dominos regnicolas ac singulos status nobiles Hungaros et Transylvanos, Siculos atque Saxones, vt hoc obsequio et extrema funeris sui executione adsint, mient,^c ornent ac fidelem operam suam nauare velint, suaque praesentia beneuoli et grati animi argumenta erga se, quemadmodum viuenti, ita mortuo obsequuntur^d declarent, officiose perpendentes, quod Mgtas quoque eius sacra viuens nullum discrimen nullamque fortunam, etiam

dubiam, pro publico bono et conseruatione regni adire dubitauit, vt hoc officio, nouissime praestito, apud Christianos principes et cunctos mortales bene audiant et nomen sibi liberisque suis apud Turcas quoque faciat immortale.

(6) Deinde recognouit Mgtas eius sacra se habere res principe dignas, aureas, argenteas, gemmas, perlas, vniones, annulos, cusos aureos florenos Lysimachicos et id genus caeteros, de quibus vniuersis extat registrum mandato suo, manu reverendi Michaëlis Cziaki cancellarij vniuersi conscriptum. Quo quidem res a serenissimis parentibus suis piaereminiscentiae ad se deuolutae et condescense^e existimat.

(7) Ephippium margaretis ornatum, cui saphori insunt, quod sacra Mgtas ad Caesarem Zulimanum profecta fieri fecerat, testamento legat Sultan Zalimo Turcarum Caesari, cum antilena et freno, postilena enim non habuit, et auream cathenam ad collum equi pertinen., cui nomen^f saphori et octo vniones bales appellati insunt, vna cum cathena aurea ad frenum equi pertinen. Haec quoque Mgtati eius Imperatoriae legauit, memor quod Mgtem eius clementer fouit et contra quoslibet in regno defendit.

(8) S.^g Maximiliano Imperatori legat eius Magtas testamento latam auream pateram magnam choße^h appellatam ex antiquis aureis nusmatisⁱ confectam. Praeterea frameam per Solimanum Caesarem Magti eius Tzardam^j missam, cui magni chrisoliti insunt, legat Mgtas eius Maximiliano Imperatori, vt recognoscat syncerum cor, beneuolentiam et ad omnia honesta atque digna propensum et paratum animum Magti eius erga se, et quod Mgtas eius Maximilianum Imperatorem sincero animo semper obseruauit, eum honorauit et illi obsequentiam praestare voluerit ac Reipublicae Christianae hoc afflictum regnum Hungariae conseruare studuerit et palam testari se Christianis principibus ad omnes labores vtiles curas ac a bono consilio profecta seruitia nimis promptum principem fuisse, nec vnquam aduersum Christianos arma caepisse, verum coactum se extitisse ac magna necessitate cogente se et ditionem suam defendisse, imo totis viribus Christianitatem amare et promouere conatam esse, sed infelici fato nunquam exauditum, quin potius magna promiscuae plebis ruina et periculo reiectum et contemptum fuisse. Quibus de rebus et fratri suo S. regi Polonorum et alijs multoties est protestatus.

Spadam item margaretis et vnionibus ornatam, cuius vagino^k ex veluti nigro est, legauit Magtas eius Imperatori Maximiliano.

(9) S. Imperatrici legauit Mgtas eius testamento vniuersa quae habuit ramenta auri costianes^l et grana auri. Ista omnia in totum Mgti illius legauit.

(10) Coronam auream, cui maiores saphori insunt, vna cum pomo et sceptro legat Mgtas eius S. fratri suo Sigismundo Augusto Polonorum regi.

Frameam vnionibus ornatam, quam Caesar in campo Zemlin Mgti suae donauit, item cingulum seu balteum vnionibus ornatum cum pugione aureo consimilibus margaritis ornato legatt^m Mgtas eius S. Polonorum regi.

Vasa aurea, quae Mgtas eius habuit, pateras latas, pocula, calicem et alia vasa alterius generis, quae in registro super rebus Mgtis eius confecto conscripta sunt, vna cum concha e domo gemmea facta, ista quoque legauit Mgtas eius S. regi Polonorum.

Summam quoque pecuniae Neapolit. per Bonam reginam, auiam Mgtis eius, testamento sibi legatam, quam Neapoli iure quoque obtinuit, Mgtas eius legat testamento in totum fratri suo nominato S. regi Polonorum, sed ita, vt procurator

Mgti eius Comillo de Keissis,¹¹ cui causam acquisitionis et retentionis eius summae concredidit, Mgtas sacra Polonorum pro conditionibus deliberatum satisfaciat et persoluat.

Item annulum cum smaragdo, cui arbor fragi est incisa, sub qua succumbit canis venaticus, Mgtas eius legauit S. Polonorum regi.

Item annulum cum rubino, quem Paulus Cothineus^o Coloswariensis confecit, cui nullum subest folium, legauit S. Polonorum Mgti.

In terra inventas antiquitates, vasa aurea et alterius generis circulos aureos, quos egregius Stephanus Kemen ex Karansebes attulit, Mgtas eius in totum legat S. Mgti Polonorum.

(11) Crucem auream preciosam, quae fuit Gritti, cui nomen^f magni gemanti et quatuor magni rubini insunt, Mgtas eius legat regnicolis tribus nationibus, vna cum fidelibus suis in Hungaria ditioni suae subiectis, vt agnoscant Mgti eius non solum viuenti ipsos curae fuisse: verum post mortem quoque clementi in respectu eos habuisse. Ita tamen, vt hanc crucem preciosam in manus illius, qui dominus aut princeps futurus est, non dent, sed ad regni necessitatem conseruent.

(12) Michaëli Czaki cancellario legat Mgtas eius mille florenorum in auro cusus,^p centum Lysimachicos, annulum cum giemanto nimis acuto, qui in circumferentia paruis gemantis ornatus est et in vno minutulo aureo scriniolo existit.

Item monile pendulum, cui vnus smaragdus, duo giemanti et duo rubini insunt et inferne perla seu gemma vna dependet et monili speculum inest. Haec Mgtas eius illi legauit.

(13) Christophoro Hogmassi legat Mgtas eius cingulum seu balteum vnionibus adornatum, per Caesarem Turcarum tempore occupationis Budensis Mgti suae donatum.

Item legat ephippium per Caesarem ipsum in campo Zimlin Mgti suae donatum et catenam auream pro freno vnus equi.

Item legauit illi annulum cum saphiro, qui inter reliquos maior est.

Item legauit illi monile pendulum paruum, cui rubinus inest, superne paruus giemantus existit, subtus vero perla vna dependet. Haec quoque Mgtas S. illi legauit.

Item legauit Mgtas eius D^{no} Hagmassi frameam pulchram, cuius vaginae ima pars, circuli alligatorÿ, crux manubrÿ et bullae super zonam seu cingulum frameae ex auro sunt parati et colore nigro zamantz ornati.

(14) Caspari Bekies monocerontem annulum maiorem cum smaragdo et annulum cum magno giemanto, qui in angulos multos est cisis, quos vtrosque Mgtas S. cum Paulo Cotwez^o Colosuarien. auro includi fecit.

Item mille florenos in auro cuso.

Item alterum e duobus maioribus legibulis, cuius perlae maiores sunt, Mgtas S. illi legauit.

(15) Stanislaio Niezowski mille florenos in auro cuso, centum Lysimachos et paruum monile pendulum aureum, cui rubinus vnus et giemantus vnus insunt, et inferne perla vna pendet. Haec legauit Mgtas S. illi.

¹¹ Camillo Russo-ról Id. Antal Pirnát, *Il martire e l'uomo politico (Ferenc Dávid e Biandrata) in Antitrinitarianism in the second half of the 16th century*. Edited by Róbert Dán and Antal Pirnát. Bp., 1982. („Studia Humanitatis” 5.) 178.

(16) Cristophero Bathori legauit Mgtas eius quingentos florenos in auro cuso, annulum vnum cum gemanto lato, qui inter reliquos annulos Mgtis eius S. gemantos continentes maior est.

Stephano Bathori quingentos florenos in auro cuso.

Item annulum cum gemanto, qui post hunc inter reliquos Mgtis eius annulos maior est.

Item singulis vnam catenam auream centum floren. in auro continen.

(17) Georgio Bebek legauit Mgtas florenos mille in auro cuso.

Item ephippium purpura tectum, tum paratum, cum S. Mgtas ad Caesarem est profecta, cuius et prior. et posterior. partes argenteae ex vna cum omnibus attinen. auro caelatae sunt.

Item Bebeko legauit eius Mgtas vnam frameam, cuius vaginae vna pars et circuli alligatorij, crux et cacumen manubrij ex auro sunt parati et manubrij cacumen est perforatum.

Item legauit Mgtas eius Bebeko vnum annulum cum saphiro, post annulum Hagomassio legato maiorem.

Item duas catenas aureas, in quibus ducenti aurei floreni sunt. Haec Bebeko legauit eius Mgtas.

(18) Michak^q Gewlay legauit Mgtas eius catenam auream centum aureos continentem.

Stephano Chieremi^r catenam auream centum aureos florenos continentem.

Francisco Mikola catenam auream centum aureos continentem.

Wolfgango Poemiza^o catenam auream centum aureos continentem.

Gregorio Appafi legauit eius Mgtas catenam auream centum aureos florenos continentem.

Paulo Bamfi^t catenam auream centum aureos florenos continentem legauit.

Iacobo Pokay catenam auream centum aureos continentem.

Isdem septem personis singulis centum florenos in auro legauit eius Mgtas.

(19) Blandratae doctori legauit eius Mgtas testamento mille florenos in auro cuso et ligibulum minus gemmeum et vnum aureum monile pendulum, cui vnus smaragdus, duo gemanti, duo rubini insunt et inferne perla vna dependet.

Alteri doctori Dyonisio¹² sexingentos aureos florenos legauit eius Mgtas.

(20) Ladislao Rodnek^u legauit eius Mgtas vnam frameam, qui maior est, cui solidum argentum est vagina.

Item vnum annulum cum saphiro, in quo horologium continetur.

Item Radako centum aureos vel catenam auream centum aureos continentem legauit eius Mgtas.

Michaëli Racz vnam frameam, cui solidum argentum est vagina.

Georgio Daczo consimilem frameam legauit eius Mgtas.

Martino Farkas consimilem.

Benedicto Bornemisa consimilem.

Penes haec singulis centum florenos in auro legauit.

¹²Dionisio Avolo-ról *uo.* 166.

(21) Ioanni Iffiro^v gladium vnum directum, cuius vagina mere argentea est et foraminibus conspicuus.

Praeterea centum flor. aureos legauit eius Mgtas.

(22) Brochiko et Caspar Nagÿ singulis catenam centum aureos continen., et singulis ducentos florenos in auro.

(23) Dopsay vnam frameam argento ornatam et centum aureos florenos.

(24) Stanislaus Wayda vnum mucronem acutum, cuius vagina in solidum est argent., et centum aureos flor. legauit eius Mgtas.

(25) Gabrieli Pechei^w vnum anulum cum saphiro extra hos, quos iam legauit praestantiozem. Item vnum anulum, in quo tres gemanti parui sunt, cui nullus color zomantz additus est super aurum.

Item frameam vnam ex demechi, cuius vaginae vna pars, circuli alligatory aureo, colore nigro zomatz^z ornati, cui exigui rubini et turkesi insunt. Haec legauit eius Mgtas testamento.

(26) Francisco Niakazo Saka cum pertinente legat eius Mgtas testamento.

Item eidem centum Lysimachos legat eius Mgtas.

(27) Italo fundatori et capitaneo Mergunto singulis centum florenos aureos.

(28) Polonis seruatoribus eius Mgtis, quibus solutio super equos datur, pro reditu in patriam in honorificos sumptus legauit eius Mgtas mille aureos florenos.

(29) Grodniczki vnam catenam auream centum florenos aureos continentem. Item legauit centum aureos florenos.

(30) Martino Bachel Giwenski centum florenos in monet.

(31) Italo chirurgo centum aureos flor.

(32) Colomaria centum aureos et quinquaginta Lysimachos.

(33) Italo Zywútko ducentos aureos.

Milanowski ducentos aureos.

Cassoczkie legauit Mgtas eius ducentos aureos.

(34) Baliony ianitori ducentos florenos legauit in monetis.

Benedicto ianitori centum florenos legauit in monetis.

Procopio centum flor. legauit in monet.

Krufka centum flor. legauit Mgtas eius in monet.

(35) Franciscum Dauidem concionatorem in decimis, quas Mgtas eius illi vita durante donauit, conseruet.

(36) Extra haec, quae iam quibus per eius Mgtem legata sunt, quascumque res preciosas habet, monilia pendula margaritis ornata, annulos margaritis ornatos, cingula gemmis decorata, catenas margaritis adornatas et omnis generis catenas aureas, legibula, omnis generis res aureas, quae vel gemmis vel margaritis ornati sunt vel simplices existunt, quae ad indumenta muliebria spectant, quas Mgtas eius praescriptis personis non legauit, ea omnia Mgtas eius legauit testamento tribus sororibus filiabus D. regis Polonorum, D. Sophiae, D. Annae et D. Catherinae.

Praeterea vniuersa indumenta et vestes defunctae regalis Mgtis, quae existunt et omnes generis vestes, albas, suppellectilia muliebria et lecti ornamenta Mgtas eius illis legauit.

Praeterea omnis generis curruum ornamenta vel indumenta Mgtas eius tribus sororibus legauit.

Quaecumque et quotcumque tapatiae auleae vel aureae vel sine auro, quae eius Mgtis sunt, ea quoque in totum legauit tribus sororibus filiabus S. regis Polonorum.

Omnia fragmenta et particulas auri, si qua inter res eius Mgtis haberentur et aliae quaecumque res paruulae superessent, quas personis praescriptis non legasset, ea quoque omnia sororibus legat, argenteis rebus exemptis.

(37) De rebus argenteis eius Mgtis scholae Albensi et personarum studentium, vt scholam aedificent et ludi rectorem doctum foveant, qui doceat et studiosi discant in honorem Dei, legat eius Mgtas mille quingentos florenos.

Ex eodem Mgtis eius argento legauit xenodochio Albensi argenti quingentorum florenorum, vt quietam domum et prouisionem habeant pauperes.

(38) Si quae frameae, mucrones, galeae, pennae seu cristae equi et instrumenta ad equos pertinentia argentea et margentata, si quae sunt et Mgtis vestes eius omnes generis, quas Mgtas eius in vsu habuit et Turcicas vestes inauratas, haec Mgtas eius D. Polo.^v legat, vt equaliter inter se diuidant.

(39) Michaëli Cziaki cancellario, Cristophero Haggmassi, Niezowski et Casparo Bekies legauit eius Mgtas ex suo argento illaborato vel elaborato singulis centum marcas argenti.

(40) Extra haec si quod argentum Mgtas eius aut res argenteas suo testamento alicui non legauit, tam res argenteas, qua argentum in plicis, fragmenta etiam et particulas atque res ex argento, quae extabunt, Mgtas eius legat regnicolis, quo partem excelsam complacent ac requirant.

(41) Mandat quoque et committit hoc Mgtas eius, vt quibuscumque debitor existit, qui literas Mgtis eius super debito ostenderet, vt omnibus ex Mgtis eius auro debitum persoluant testamentarij et executores et illos contentent.

(42) Praeterea sepulturam quoque Mgtis eius honorificam ex auro Mgtis eius peragerent.

(43) Quicquid autem ab his omnibus restabit, quibus Mgtas eius quid legauit et ordinauit et omnibus debitis persolutis atque omnibus pro testamento Mgtis eius adimpletis, vniuersos aureos florenos, Lysimachos, Portugalicos aureos et alterius generis florenos, aureos Italicos, legauit eius Mgtas illos quoque quatuor testamentarijs, Michaëli Cziakj, Haggmassio, Nieswakio² et Bekesio, quos Mgtas eius clementer hortatur et mandat, vt clementer Mgtis eius memores sint, idem sentiant et nulla dissidentia inter eos fiat, vt tranquiliter et amanter omnia pro continentia testamenti eius Mgtis citra moram in finem deducantur.

(44) Libros vero omnis generis et in totum Mgtas eius legat testamento scholae Albanae, vt studiosi ex illis discant in libraria, quam aedificent honorificam.

(45) Pixides suas eius Mgtas legat Casparo Bekes, bombardas maiores, tormenta bellica et falconetas, quae in arcibus sunt, quas Mgtas eius fundi fecit, eas legat Mgtas eius in arcibus pro regni defensione.

(46) Castrum Huzt cum pertinentijs et Camera Salium legauit et inscripsit eius Mgtas tribus personis Michaëli Cziaki cancellario, Haggmassio et Casparo Bekies in summa triginta millia florenorum.

(47) Czech cum pertinentijs legat eius Mgtas iure haereditario Ladislao Raciak, Gabrieli Peki,^w Stephano Seredi et Benedicto Beremizae,^o de bonis istis prius donauerat, ea bona integra inter se aequaliter partiantur.

(48) Haec acta sunt die ac loco praenominatis et conscripta manu mea Michaëlis Cziakj cancellario, mandante et dictante ipsa sacra Mgte electa D. N. clemen. In cuius fidem, robur et testimonium novissimae haec quoque subscripsi manu mea.

Ioannes Electus Rex propria
Cristopherus Bathori de Syomlio propria
Stephanus Bathory de Siomlio propria
Artundi^{aa} Kelemen.

(49) Mgtas eius sacra D. N. penes quorum praecipuos executores et regnicolis tribus nationibus delegit tres personas, quo executio meliorem in finem deducatur, videlicet Wolfgangum Bornemiza de Capona^{bb} consiliarium, Martinum Andrassi de Zuntkiral,^{cc} Simonem Milles magistrum civium Cibinensem et Vngariae Nicolaum Telegdy, ita quod si Simon Miles defunctus fuerit officio seu praefectura sua publica, futuri quoque magistri civium ad haec deuincti existant ex vno consensu et vno sub vinculo testamentum eius Mgtis in omnibus punctis in finem deducere.

Harmaiey Tuarkas^{dd} manu propria
Apazÿ Czerdel^{ee} manu propria
Ladislaus Cziaki manu propria
Kornis Michaël manu propria
Antonius Gazda manu propria
Lucas Hirser
Michaël Hermanÿ manu propria

Hae personae regnicolarum electione et voluntate subscripserant hoc testamentum eius Mgtis in comicÿs Alben. die Natiuitatis Beatae Mariae virginis,^{ff} Anno a natiuitate Christi 1561.^{gg}

Michael Giwlay manu sua
Cheremi^r yzwan keze iraza
Paulus Bamffi^t manu propria
Franciscus Mikola manu propria
Magister Paulus Segti^{hh} pistonatorⁱⁱ propria
Magister Nicolaus de Wiseln^{jj} manu sua

(50) Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo primo, die XIII mensis Iunÿ, Albae Iuliae in Palacio Regali

Ego Andreas Zekeszfeierwary scriba cancellariae et secretarius praesens testamentum manu mea scripsi et fideliter ex originali et autentico, Hungarico idiomate conscripto traduxi et traductum contuli praesentibus^{kk} ill. et spectabili D. Stephano Bathori de Szomilio Woiewoda Transyluano seu Palatino et Siculorum Comite etc., reverendo domino Michaële Cziaki testamentario siue executore praedicti testamenti et consiliario S. defunctae regiae Mgtis Hungariae.

Stephanus Bathory de Somlio propria.

Szövegkritikai jegyzetek

a/ Dominus Noster	s/ Bornemíza
b/ Maiestatis	t/ Banfi
c/ nuent (?)	u/ Radak
d/ obsequenter	v/ Iffiu
e/ condescensae	w/ Pekri
f/ novem	x/ zomantz
g/ Serenissimo	y/ Dominis Polonis
h/ cheze (EOE II. 480.)	z/ Niezowskio
i/ numismatibus	aa/ Artandi
j/ Thordam (EOE II. 480.)	bb/ Capolna
k/ vagina	cc/ Zentkiral
l/ gostjan (EOE II. 480.)	dd/ Harinay Farkas (EOE II. 234, 566.)
m/ legauit	ee/ Apafi Gergely
n/ Camillo de Russis	ff/ szeptember 8
o/ Eotwez (=Ötvös)	gg/ 1567
p/ cuso	hh/ Sigeti (=Szigeti)
q/ Michaël	ii/ protonotarius
r/ Chiereni (=Cserényi)	jj/ Weselen (=Wesselényi)
	kk/ praesentibus

* * *

János Zsigmond 1567 nyár elején készítette el végrendeletét, azután júl. 23-ára Fehérvárra összehívta a rendeket részgyűlésre. A királyi előterjesztésekben előadta, hogy betegeskedése inti a fejedelmet az ország sorsáról gondoskodni; a portán kieszközli a fermánt, mely biztosítja a rendeknek a szabad fejedelem-választási jogot: inti őket, hogy kerüljék a meghasonlást, szakadást, mely romlásukat vonná maga után, jelenté, hogy megtette végrendeletét, kinevezte a végrehajtókat, kívánta, hogy esküdjenek meg végakarata megtartására, sőt erre az újon megválasztandó fejedelmet is eskessék meg.

De a meghívók későn adattak ki, a gyűlés határideje rövidre volt szabva s csak kevesen jöhettek össze. Ezek nem érzék magukat illetékeseknek ily kevés számmal, így nagy dolog keresztülvitelére, s kérték ő felségét, halaszssa el e fontos s az egész országot oly közléről érdeklő ügyet a közelebbi országos ülésre.¹³

Így is történt. A végrendelet ügyét az 1567. szeptember 8–17-i gyulafehérvári országgyűlés tárgyalta.¹⁴ Minthogy a ránk maradt végrendeleti szöveg 1567. augusztus 29-én kelt (2), ez a szöveg a szeptemberi országgyűlés számára készült. Kellott lennie egy előző szövegnek is, amelyet János Zsigmond a júliusi részgyűlés királyi előterjesztésében említett. A következő végrendelet szövegekkel kell tehát számolnunk:

1. az 1567. július 23. előtt készült *összöveg*,
2. az 1567. augusztus 29-én kelt és szeptember 8-án záradékolt (49) *eredeti*,

¹³EOE II. 262.

¹⁴EOE II. 264–265, 335–337.

3. az 1571. június 14-én készített *fordítás* (50), végül

4. e *fordítás* későbbi *másolatai*.

Csak a 3. és a 4.sz. szöveg – a *fordítás* és a *másolat* – egy-egy példánya áll ma rendelkezésünkre.

Nincs okunk feltételezni, hogy az *összöveg*ben ne az állt volna, ami az *eredetiben*, az itt közreadott *másolat* pedig néhány könnyen kiigazítható íráshibától eltekintve híven őrizte meg a *fordítás* szövegét. A birtokunkban levő szöveget így mind tartalmilag, mind formailag hitelesnek tekintjük.

János Zsigmond végrendelete *Hungarico idiomate*, magyarul készült (50). Bizonyosra vehetjük, hogy a végrendelet magyarnyelvűsége csak a rendelkező részre értendő, s a bevezető szakaszok és a záró formula az *eredetiben* is latinul szóltak. A végrendelezésnél Csáky Mihály kancellár és Bekes Gáspár kincstartó volt jelen (2), a szöveget a fejedelem diktálta, Csáky írta (48), a különböző drágaságokat, amelyekről a fejedelem rendelkezett, Bekes előhozta a kincstárból, majd visszavitte (2). Az elkészült *eredeti* végrendeletet János Zsigmond aláírásával hitelesítette; ezenkívül aláírta még – valószínűleg egyidejűleg, de mindenképpen még szeptember 8-a, az országgyűlés megnyitása előtt – Báthori Kristóf, Báthori István és Ártándi Kelemen¹⁵ is (48). Magán az országgyűlésen – mint már elmondottuk – a négy testamentumos úr mellé másik négyet delegáltak a rendek képviselésében, s az erről szóló záradékot további hét, az egész végrendeletet még másik hat aláíró hitelesítette (49).

Az *eredeti* magyar nyelvű végrendeletet – nyilván a magyarul nem értő külföldi örökösök használatára – latinra kellett fordítani. Ezt a munkát az újonnan megválasztott fejedelem, Báthori István parancsára Székesfejérvári András kancelláriai írnok és titkár végezte el 1571. június 14-én (50). A fordító személyéről nem sokat tudunk. Nevének tanúsága szerint, mint ezidőben annyi más, a Dunántúl török megszállta területéről került Erdélybe. 1566 óta szolgált a kancellárián, 1575-ben kincstári számvevőként említik.¹⁶ Könyvtárának ránk maradt 15 kötete – „három kivételével mind baseli nyomtatvány – széleskörű érdeklődéséről tanúskodik. A teológiát két Biblia-kiadása, Ambrosius, Athanasius és Hieronymus egyházatyák művei, egy egyházi rendtartás (Clichtoveus), valamint a protestáns teológiai álláspontot kifejtő Simler értekezése képviselte. Egyaránt érdekelhette az egyháztörténet (Autores historiae ecclesiasticae), az ókori história (Apophtegmata, Homeros, Gellius) és etika (Aristoteles). Görög–latin szótára fontos kézikönyve lehetett. Agricola bányászati és Vadianus geográfiai műve természettudományos érdeklődését mutatja.”¹⁷ E nagy műveltségű tisztviselőnek a *fordítást* úgy látszik sebtében, segédeszközök nélkül kellett elkészítenie. Így, miközben folyékony latinsággal rótt a szöveget, nem jutott eszébe a 'zománc' vagy a 'gyémánt' latin megfelelője; ez utóbbi magyar szót ezért latinul ragozta (giemanti, giemantos), nyilván érthetetlenül a

¹⁵Szapolyai familiáris, Nagy Iván *Magyarország családai* ... I. Pest, 1857. 68 szerint „egyik főelőmozdítója volt Isabella ügyének Ferdinand ellenében”.

¹⁶Trócsányi Zsolt *Erdély központi kormányszata 1540–1690*. Bp., 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. III. Hatóság- és hivataltörténet. 6.) 332–333.

¹⁷Vásárhelyi Judit *A győri Székesegyházi Könyvtár possessorái*. in *Magyar Könyvszemle*, 96. (1980) 241–246.

külföldi olvasó számára. Hivatali pályáján nem nagyon találkozhatott diplomáciai iratokkal, ezért 'ő felségé'-t legtöbbször a szabályos sua Maiestas helyett Maestas eius-szal adta vissza. E fogyatékoságok ellenére kétségtelen, hogy a *fordítás* megfelelt céljának.

A fent közreadott *másolatot* valamikor 1571 és 1662. között írták le, semmiképpen nem Magyarországon, az íráskép alapján talán inkább a 16. században. A másoló, mint ez a gyakran értelmetlenné torzított magyar személynevekből látszik, nem tudott magyarul, ortográfiai sajátosságai (Cziaki Chyaky helyett, Szomlio és Siomlio Somlyo helyett) lengyelnek mutatják. A latin szavakban elkövetett másolási hibák, pl. nouem helyett nomen (7, 11), protonotarius helyett pistonator (49) arról tanúskodnak, hogy egy előtte fekvő szöveget másolt, s nem diktálás után írt.

* * *

János Zsigmond végrendelete tudomásunk szerint a legrégebb, teljes szövegében, ha nem is magyar *eredetiben*, de legalább latin *fordításban* fennmaradt magyar királyi végrendelet.¹⁸ Különös értékét felszámolás jellege adja. János Zsigmond után több mint 50 személy örökölt, közülük heten külföldi dinasztiaiak tagjai. Örökölt – igazán csak szimbolikusan – a rendi ország, egy iskola és egy ispótyál, egy valaki azonban kifejezetten nem örökölt: az utód. Az utolsó Szapolyai végrendeletében aprólékos gonddal szétosztotta mindenét, utódjára pedig csak a végrehajtás kötelezettségét hagyományozta. Biztosította országának a szabad fejedelmválasztás jogát, és nem jelölt utódot. Tisztában kellett lennie azal, hogy a következő fejedelem alattvalói közül fog kikerülni, de hogy az utód személyéről voltak-e sejtései vagy elképzelései, nem tudjuk. Végrendeletében kincsekkel árasztotta el környezetét, különösen a testamentumos urakat, de senkit nem emelt abba a helyzetbe, hogy a Szapolyai örökségre támaszkodva indulhasson harcba a fejedelemségért.

A végrendelet szövege három kérdésben szolgál értékes felvilágosításokkal: János Zsigmond személyére, országának hatalmi struktúrájára és kincstárának művészettörténeti értékére vonatkozólag.

Ami a fejedelem személyét illeti, mindenekelőtt a végrendelet átgondolt logikáját kell említeni. Lehet, hogy a végrendeletkezésnél jelen volt Csáky Mihály kancellár és Bekes Gáspár kincstartó befolyása is érvényesült, de maga a végrendelet egy uralkodó megfontolt intézkedése, aki számot vetett nemcsak halandó voltával, hanem országának nemzetközi helyzetével és belső hatalmi viszonyaival is. Örökösei között első helyen hűbéruráról, Szelim szultánról (1566–1574) emlékezik meg (7), második helyen pedig Miksa császár és magyar királyról (1564–1576), akivel az 1566. évi háború után még rendeznie kell kapcsolatát (8). Ezért hangsúlyozza a szöveg, hogy II. János Magyarországa a keresztény közösség (respublica Christiana)

¹⁸A *János király végintézete (1540)* címen kiadott szöveg – ld. *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek Összes Munkái*. Közli Szalay László. I. kötet. Történelmi dolgozatok deák nyelven. Pest, 1857. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek*. Második osztály: Írók. II. kötet.) 151–153 – nem végrendelet. Ugyancsak nem végrendelet, bár János Zsigmond kincseinek eredetére nagyon fontos Kemény Lajos *János király kincseinek és ruháinak összetétele (1538)* in *Történelmi Tár* 1888. 566–571.

része, és hogy a fejedelem „soha keresztények ellen fegyvert nem fogott”, csak kényszerűségből és a szükségtől hajtva védte magát és országát. Minden erejével arra törekedett, hogy előmozdítsa a kereszténység ügyét, de csak visszautasításban és megvetésben volt része. Ebben a beállításban sikerül elhomályosítani a fejedelem török vazallus voltát is, hiszen a szultán csak „mindenkivel szemben megvédte királyságában” (8, 7). Az 1567. évi végrendelet nemzetközi politikai önértékeléséből logikusan következik a Habsburgok főségét három évvel később elismerő speyeri egyezmény. Erdély útkeresésének ezt a végül is meg nem valósult koncepcióját minden valószínűség szerint a testamentumos urak fogadtatták el fejedelmükkel.

Maga János Zsigmond személy szerint a lengyelekhez és a Jagello dinasztiához kötődött. Nemcsak koronáját, országalmját és jogarát hagyta II. Zsigmond Ágostra (1548–1572), hanem a Szapolyai kincstár legszebb darabjait is (10), a nagy szétosztás után fennmaradt drágaságokat, női holmikat, Izabella királyné hagyatékát pedig a három Jagello királylány kapta (36). Fegyverein, lószerszámain, ruháin lengyel környezete osztozott (38). Inkább tűnik külföldre szakadt Jagello hercegnek, mint országa trónján ülő magyar arisztokratának.

Rendkívül érdekes fényt vet a végrendelet vallás és politika viszonyára. Ismeretes, hogy János Zsigmond, nyomon követve környezetének teológiai fejlődését, egyedül Európa uralkodói közül eljutott a szentháromságtagadásig. Udvari orvosának, Giorgio Blandratának, és udvari lelkészének, Dávid Ferencnek a szellemi befolyását szokás ezzel kapcsolatban emlegetni.

A végrendelet egy szentháromságtagadó végrendelete. „Az Úr nevében” (1) íródott, s a végrendelkező lelkét „Istennek, atyjának és teremtetőjének” ajánlja, „aki fia, Jézus Krisztus urunk és szabadítónk által ... szerzett örök életet és békességet” (4) a halálra készülőknek. Amennyire ez egy nem teológiai céllal megfogalmazott szövegből kikövetkeztethető, ez pontosan megfelel Blandrata és Dávid 1567-es álláspontjának.

Mind Blandrata, mind Dávid helyet kapott a végrendeletben, más teológusok nem. Blandrata ezer aranyat és két értékes ékszert örökölt, körülbelül annyit, mint Báthori Kristóf és Báthori István együttesen, de neve a felsorolásban tizennégy tanácsúr után, az udvari orvosok kategóriájában jön elő (19). Dávid mint lelkész az ajtónálló és más lengyel szolgák után következik, a Szapolyai kincsekből semmit nem kap, csak a neki adományozott tizedjövedelmeket élvezheti a fejedelem halála után is (35). Blandrata tehát sokkal közelebb állt János Zsigmondhoz, mint Dávid, ami nem csoda, hiszen nem csak a fejedelem lelkét gondozta, hanem beteg testét is gyógyította, de a felsorolás rendjének tanúsága szerint hiba lenne politikai súlyát túlbecsülni. A teológus–orvos helyét hatalmi politikai megfontolások szabták meg; ha volt politikai befolyása, az legfeljebb közvetve, vele egy vallási meggyőződést valló urakon keresztül érvényesülhetett.

A végrendelet részletes intézkedései szinte arany forintokban mérhető pontossággal juttatják kifejezésre János Zsigmond országának belső hatalmi viszonyait. A kormány a négy testamentumos úr kezében van, s a hagyakozó fejedelem olyan mértékben árasztja el őket adományaival, hogy – bár János Zsigmond hitet tesz becsületességük és hűségük mellett (3) – nehéz elutasítani Forgách Ferenc

vádját, miszerint visszaéltek a fejedelem szellemi és testi gyengeségével.¹⁹ Hármuk pozíciója egyértelmű: Csáky Mihály már Fráter György idejében Izabella titkára, az 1556-os Szapolyai restaurációtól kezdve 15 éven át, János Zsigmond haláláig kancellár;²⁰ Hagymási Kristóf az 1566. évi háborúban országos főkapitány, 1567-től a magyarországi részek legfontosabb erősségének, Váradnak a főkapitánya;²¹ Bekes Gáspár a Szapolyai uralmat restauráló Petrovics Péter környezetéből kerül az udvarba, diplomata és kincstartó.²² Mindhárman szentháromságtagadók.²³ A végrendeletben gyakorlatilag kiválthatatlan zálogbirtokként megkapják a huszti várudalmat a hozzá tartozó sókamarával(46). A végrendelet fő kedvezményezettjei tartották kézben hivataluknál fogva az államgépezetet, a hadsereget és a pénzügyeket. A negyedik testamentumos úr, a lengyel Niezowski, már Izabellának is kegyence volt, a szakirodalom befolyásos tanácsadónak tekinti, de mint idegen, csak udvari méltóság volt, nem a másik háromhoz mérhető hatalmi tényező.²⁴

A kormányt a végrendelet felsorolási rendjében a kormányképes, és ezért nem mellőzhető *ellenzék* követi, a két Báthori, Kristóf és István. Az Erdélyben birtokos testamentumos urakkal szemben ők a magyarországi részek legnagyobb birtokosai, s míg azok a reformáció útján fejedelmükkel együtt eljutottak a háromságtagadásig, ők megmaradtak katolikusnak. Míg a testamentumos urak részesedése fejenként 1000 arany, ők fejenként csak 500-at kapnak, drágaságokat is feltűnően kevesebbet, mint azok (16). Ha a végrendelet végrehajtásával a fejedelem a testamentumos urakat bizta meg (3), a végrendelet hitelesítői a Báthori testvérek lesznek. Miután aláírásuk ott áll a fejedelemé alatt (48), megtartására ők is kötelezték magukat. Akár János Zsigmond munkatársai maradnak hatalmon, akár új vezetők törnek az élre, a fejedelem végakaratainak teljesülése így is, úgy is biztosítva volt.

A vezető erdélyi politikusok felsorolásában Bebek György az utolsó. A Habsburgok és Szapolyaiak küzdelmeiben állandóan pártot változtató urak utolsó generációjának képviselője, családjának utolsó férfi tagja, Habsburg oldalon török fogságba került, s most János Zsigmond kegyelméből élt Erdélyben. 1000 arany forint részesedése a testamentumos urak csoportjához kapcsolná, a neki juttatott drágaságok úgyszintén, de zafírköves gyűrűje kisebb a Hagymásiénál, s ha fejedelme szívében meg is előzte a Báthoriakat, a hatalmi sorban mögöttük következhetett. Hányatott életét 1568-ban befejezte, így nem örökölt, része (17) minden valószínűség szerint a testamentumos urakét gyarapította (43).

Éles cezurával tér át a végrendelet a politikai vezető réteg második csoportjára.

¹⁹ ... *reputarunt, quantum sibi ez morte principis lucri posset evenire, et testamentum facili assensu principis in imbecillo sensu et corpore formaverant*; Forgách, i. m. 465.

²⁰ Trócsányi, i. m. 26, 181.

²¹ *Uo.* 27–28. Nem tudom, szabad-e abból, hogy Miksa császáron és a lengyel királyon kívül csak Hagymási örökölt a török szultántól származó ékszereket, valamilyen utódlási elképzelést kikövetkeztetni.

²² *Uo.* 25, 320–322. Életrajza: Szádeczky Lajos, *Kornyi Békés Gáspár 1520–1579*. Bp., 1887. (Magyar Történelmi Életrajzok.)

²³ Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Bp., 1977. (Humanizmus és reformáció 6.) 11–56.

²⁴ Trócsányi, i. m. 108. 1562-ben pocillator (*EOE* II. 155.), a végrendelet szerint (3) praecisor, a kettő együtt főasztalnok-féleit ad ki.

Aligha lehetne pontosabban kifejezni a hatalmi súlykülönbséget, mint ahogy a végrendelet teszi: Gyulai Mihály, Cserényi István, Mikola Ferenc, Bornemisza Farkas, Apaffi Gergely, Bánffi Pál és Pókai Jakab tanácsurak²⁵ fejenként egy-egy száz aranyat tartalmazó aranyövet kapnak, más semmit (18).

A tanácsurak után következik a két orvos, a feljebb már tárgyalt Blandrata és a 600 arany forinttal jutalmazott Dyonisius (19).

Az orvosok után a katonák kerülnek sorra. Az 1562. évi székely lázadást leverő Radák László díszkardot, gyűrűt és száz aranyat tartalmazó aranyövet, a többi csapatvezérek, Rácz Mihály, Daczó György, Farkas Márton és Bornemisza Benedek a díszkard mellé száz-száz arany forintot kapnak (20), Radák László, Pekri Gábor, Serédi István és Bornemisza Benedek ezen kívül Czecc várát és tartozékait is, közös birtoklásra (47).²⁶

Az ezután sorra kerülő kedvezményezettekkel a fejedelem környezetének olyan régióiba jutunk, ahol már nem könnyű eligazodni. Iffjú Jánosról,* egy díszkard örököséről (21) legalább azt tudjuk, hogy házasság révén a Báthori rokonsághoz tartozott;²⁷ Brochikról, Nagy Gáspárról (22), Dopsayról (23), Wayda Szaniszlóról (24) nem tudunk semmit. A két drágaköves gyűrűvel és damaszkuszi díszkarddal megajándékozott Pekri Gábor (25) a Székelyföldön a székelyek fékentartására emelt két vár kapitánya volt,²⁸ Nyakazó Ferenc, aki a Bihar megyei Zsákát kapta meg és száz Lysimachus aranyat (26), Magyarországról Erdélybe szakadt katona.²⁹ Utána egy olasz építész és bizonyos Merguntus kapitány következik száz-száz arannyal (27), majd különböző udvari szolgák, főleg lengyelek, olasz borbély, ajtónállók hol száz, hol kétszáz forinttal (28–34).

Az ország a már említett, gyémántokkal és rubintokkal ékesített arany kereszt (11) mellett megörökölte az esetleg fennmaradó, leginkább hulladék ezüstöt (40) és a várakban levő ágyukat (45).

A gyulafehérvári iskolára hagyta János Zsigmond kincstárának ezüst tárgyait, és 1500 forintot az iskola építésére, valamint a rektor fizetésére (37),³⁰ továbbá összes könyveit (44), amelyek közül eddig csak hármat sikerült azonosítani: Erasmus *Institutio principis Christianiját*, Simlernek a szentháromságtagadók ellen írott munkáját és Xenophon összes műveit.³¹

Végül 500 forintot kapott ezüstben a gyulafehérvári ispotály (37).

Így került külföldre vagy szóródott szét Erdélyben a Szapolyai kincstár és vagyon.

²⁵Gyulai: Trócsányi *i. m.* 27; Cserényi: *EOE* II. 241, Nagy *i. m.* III. kötet, Pest, 1858. 133–134; Mikola: Trócsányi *i. m.* 31; Bornemisza: *uo.* 26; Apaffi: *uo.* 22; Bánffi: *uo.* 24; Pókai: *uo.* 321, *EOE* II. 240, 263.

²⁶Radák: *EOE* II. 151, 166, Forgách *i. m.* 239, 265–266; Rácz: Veress Endre *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* I–II. kötet. Kolozsvár, 1944. I. 35–36, 174, *EOE* II. 419, 440; Daczó: *EOE* II. 166, Veress *i. m.* I. 172; Farkas: Forgách *i. m.* 261; Bornemisza: *uo.* 232; Pekri: *ld.* 28. jegyzet; Serédi: *EOE* II. 146. – Czecc várának azonosítása bizonytalan, talán Töröcsvár.

²⁷Nagy *i. m.* V. kötet. Pest, 1859. 218. (Báthori Zsigmond fejeztette le 1594-ben.)

²⁸*EOE* II. 160.

²⁹Nagy *i. m.* VIII. kötet. Pest, 1861. 182 szerint Hont megyei. Báthori István idején is az udvarhoz tartozott: *EOE* II. 419, Veress *i. m.* I. 175.

³⁰Zoványi *i. m.* 354, 357.

³¹Vásárhelyi *i. m.* 231–234.